

Το μυστικό όνομα της ποίησης

Κάτια Γρηγορίου-Θεοχαράκη

Εικονογράφηση: Μιχαήλ Μήτρας

Πίστευα πως ερχόμαστε στον πλανήτη Γη για να ζήσουμε με τους ανθρώπους, να συμμετάσχουμε σ' αυτό που είναι Άνθρωπος, να δοκιμαστούμε σε αγώνες, να υπερασπιστούμε το δικαίωμα του ανθρώπου να γίνεται καλύτερος, ν' απορροφήσουμε γνώση ψυχική που ξεπερνάει τα όρια μιας ζωής, για να την πάρουμε μαζί μας και στην μετά τη γήινη ύπαρξή μας, στο αέναο ταξίδι της ψυχής μέσα στο Σύμπαν σαν αυτόνομη οντότητα. Πίστευα πως ερχόμαστε για τ' αγκαλιάσματα, τη σωματική φυλακή και τη σωματική ελευθερία, πως ερχόμαστε για το φιλί, τον έρωτα, τη γέννα, την επαφή με το παιδί και με τις ρυτίδες του γέρου. Ερχόμαστε για να τρέξουμε, να νιώσουμε τους μύες να δουλεύουν και να πονάνε ερωτικά, για να νιώσουμε τον αέρα να γεμίζει τους πνεύμονες, όπως αντίθετα τον περιορισμό που επιβάλλει στην ανάσα το κολύμπι, ερχόμαστε για να πονέσουμε και να στεναχωρηθούμε.

Ακόμα τα πιστεύω αυτά, μόνο που τώρα ανακάλυψα πως η πιο συγκλονιστική εμπειρία για τον άνθρωπο είναι η αίσθηση της γεύσης. Ό,τι κι αν κάνει, μικρό ή σπουδαίο, πρέπει να το διακόψει και να καθίσει, ή να ξαπλώσει, για να φάει, να πιει, να γευθεί. Το πιο χαρακτηριστικό ρήμα που χρησιμοποιούμε για να δείξουμε ότι κάποιος έζησε πραγματικά

λέμε «τα γεύθηκε όλα, τις γεύθηκε τις χαρές της ζωής», κι είναι πολύ δυστυχισμένος αυτός για τον οποίο θα πούμε «τίποτα δε γεύθηκε απ' αυτή τη ζωή, πέρασε κι ούτε ακούμπησε», ή αλλιώς «στερήθηκε, δεν έζησε» και νιώθουμε γι' αυτόν μιαν αυτόματη και ενδόμυχη λύπηση. Η γεύση μπορεί να σε ηρεμήσει, να σε νανουρίσει, να σε ερεθίσει, να σε μαγέψει, να σε ικανοποιήσει, να σε πικράνει, να σε αηδιάσει, ή να σε ειδοποιήσει ότι θα πάθεις κακό, κι απ' αυτήν έχει ο άνθρωπος τη μεγαλύτερη εξάρτηση. Στο διαστημικό πρόγραμμα της ΝΑΣΑ η πρώτη μέριμνα ήταν να αποφευχθεί το σύνδρομο στέρσης για να μην παθαίνουν πανικό οι αστροναύτες: πρώτη θέση στις προσδοκίες τους είχαν οι γεύσεις φρούλας και σοκολάτας.

Τα πιο πολλά σωματικά γεγονότα περνούν από τη γεύση. Το σεξ, ο θηλασμός, ο πόνος, το κλάμα, η χαρά, το φαγητό, ο εμετός, οι ξινίλες, ακόμα και οι οσμές είναι ένα άλλο ένα μέσον της γεύσης, αφήνουν γεύση στο στόμα. Αλλά και τα συναισθήματα έχουν επίδραση στη γεύση, μια επίδραση άμεση που έρχεται μαζί με το συναίσθημα και που φαίνεται πως συμπίπτει από γενιά σε γενιά, έτσι ώστε να έχει πλέον καθιερώσει το κάθε συναίσθημα τις δικές του ποικιλίες γεύσεων, άμεσα αναγνωρίσιμων: «πίκρα που μου 'δωσες», «γλύκα της κοπέλας», «αρμυρό δάκρυ», «περσινά ξινά σταφύλια», «θύμωσες; πεις ξύδι», «του βγήκε ξινό», «θα σου βάλω πιπέρι στο στόμα», «της ζωής το αλατοπίπερο», «θα την περάσουμε μέλι αν έρθεις», «βάλε νερό στο κρασί σου», «έγινα βούτυρο στο ψωμί τους», «μου 'κοψες την όρεξη», «όποιος καεί στο κυλό φυσάει και το γιαούρτι», «θα μας πάρουν στο μεζέ», «να του το φέρεις γλυκά γλυκά, μη του το πεις απότομα», «μ' αυτόν φάγαμε ψωμί κι αλάτι», «δε δίνει του αγγέλου του νερό», «ξεραίνει το σκατό του και το κάνει παξιμάδι», «του 'βγαλε το λάδι», «τον έκανε να βλαστημήσει το γάλα της μάνας του», «έχει καταπιεί τη γλώσσα του απ' το φόβο», «τη δάγκασε τη πιπεριά», «έφαγε μια κυλόπιτα», «δεν πιπιλάει το δάχτυλό του», «ποιος, αυτός ο μπάμιας;», «φάε τη γλώσσα σου», «νόστιμα τα λέει», «άνοιξαν τα σκορδάκια της μόλις τον είδε», «με πότισες φαρμάκι», «και στις χαρές σου», λέμε στους ελεύθερους όταν τρώμε το «γλυκάκι» στο σπίτι τους, να ξαναγλυκαθούμε, να χαρούμε.

Μα και στο απόγειό του το θρησκευτικό μεγαλείο ανά τους αιώνες περνάει από τη γεύση. Προτού φτάσει στο «Σώμα και Αίμα» ο Χριστιανισμός και μοιράσει στους πιστούς το σώμα του Θεού σαν ψωμί και κρασί, οι προηγούμενες θρησκείες πάλι με σώμα και αίμα κοινωνούσαν τους ιερείς και πιστούς τους, αυτό του ζώου που είχε προσφερθεί ως θυσία στο θυσιαστήριο.

Όλα τα παραπάνω, τόσο οι γευστικού περιεχομένου φράσεις που υποκαθιστούν ονόματα συναισθημάτων, ή στέκουν σαν περιγραφές συναισθημάτων, που υποκαθιστούν σχεδόν τα ίδια τα συναισθήματα, όσο και η γλώσσα των μυστηρίων και των θρησκειών που «μετατρέπουν» το αίμα και τη σάρκα σε κάτι άγιο, ή που ενώνουν δυο ανθρώπους «εις σάρκα μίαν», που τείνουν δηλαδή να μετατρέπουν το υλικό και υπάρχον σε κάτι άυλο, δεν είναι παρά μεταφορές. Οι μεταφορές στη γλώσσα είναι περίπου ίδιες με την μεταφορά που μεταχειρίζεται η θρησκεία για να μας «δώσει» αυτό που σε άλλους όρους δεν μπορεί, δηλαδή τη δυνατότητα να αντιλαμβανόμαστε σε όρους πιο απτούς και καθημερινούς τα σύμβολα ενός κόσμου απόλυτα ιδεατού, διότι, φαίνεται, δεν έχουμε την εκλεπτυσμένη ενέργεια που μας χρειάζεται για να ανέλθουμε σε ένα επίπεδο εννοιών που να καλύπτει την εμπειρία μας σε όρους που να ξεφεύγουν από το ζώο και τις λειτουργίες του. Ίσως η παραδοχή της πραγματικότητάς μας να συνιστά και αυτό που ονομάζουμε ομορφιά της ζωής, ή «γλύκα» της ζωής, για να κυριολεκτούμε.

Είναι λοιπόν η γλώσσα το κλειδί που συνδέει τον υλικό με τον άυλο κόσμο, η γλώσσα στη διττή της υπόσταση, αφενός ως κώδικας επικοινωνίας, αφετέρου ως γευστικό όργανο, το οποίο με τη σειρά του μας δίδει τον κώδικά του, μας τον δανείζει για να επικοινωνούμε ως προς γεγονότα και καταστάσεις της ζωής για τα οποία ακόμη δεν έχουμε δημιουργήσει τις κατάλληλες λέξεις.

Το ζώο με τη γλώσσα δοκιμάζει το νερό, και το φαΐ, και την αγάπη, και με τη γλώσσα του θα πει «γλυκό» φαΐ, θα πει την «ξενιτιά φαρμάκι». Έχει ένα μικρούλι έντομο εδώ που ίσα που φαίνεται, και έρχεται και γλείφει το κρασί μου απ' το ποτήρι. Και είναι αυτή η γλώσσα που βρήκε τον τρόπο της να ξεφεύγει καμιά φορά απ' τ' ανθρώπινα και να απελευθερώνεται, κι έτσι παίρνει μαζί της και τον άνθρωπο και του βάζει φτερά, και αυτά τα φτερά είναι η λειτουργία της Ποίησης: να υπάρχει μέσα στη γλώσσα σαν ξεχωριστό της κομμάτι, σαν παράλληλη γλώσσα, αλλά να οδηγεί έξω απ' αυτήν, να δημιουργεί την εξωγλωσσική εμπειρία. Έξω απ' τη γλώσσα, για να μπορεί να αγγίζει την ανθρώπινη αλήθεια. Ο άνθρωπος με τα φτερά της Ποίησης απελευθερώνεται από τα δεσμά τα οποία θέτει ο ίδιος καθημερινά στον εαυτό του και τα οποία καθιερώνει η καθημερινή γλώσσα με την αυτοεπανάληψη που νεκρώνει τα νοήματα και καθιστά τις λέξεις απλά σήματα την δε καθημερινότητα σε νοηματική φυλακή. Η Ποίηση είναι που παρεισφρύει και αμφισβητεί τις χρήσεις των λέξεων και είναι «προαγωγός», παράγων στην εξέλιξη της ίδιας της γλώσσας.

Ζώντας με την Ποίηση ως σύντροφο άρχισα να διερευνώ ποιο όνομα, ή ονόματα, έχει βρει η ίδια για τον εαυτό της ώστε να αποφύγει αυτό που την τρομάζει, δηλαδή τον «γύψο», την ακαμψία, και κατ' επέκταση την αντιπάθεια του κόσμου, την αποξένωση από τη ρίζα της, που είναι το ανθρώπινο «είναι» και «γίγνεσθαι». Αναζητούσα σημεία στα οποία έχει κρυμμένο το μυστικό της όνομα, όπως ο Τ.Σ. Έλιοτ απεκάλυψε ότι τρία είναι τα ονόματα κάθε γάτας. Ένα μυστικό όνομα της Ποίησης το ανακάλυψα τυχαία, και ενθουσιάστηκα, γιατί έψαχνα καιρό, υποψιαζόμουν την ύπαρξή του, μάλιστα όχι ένα, αλλά πολλά, και είναι βέβαιο πως θα παρουσιαστούν σύντομα κι άλλα. Απ' το 1999 έψαχνα, γύρευα, σε λεξικά, σε ποιήματα, σε θρησκευτικούς ύμνους, στους ύμνους της Κασσιανής που πρόδωσε ο Θεόφιλος. Μια μέρα έγραψα κάτι που με ξάφνιασε: *Ω ποίησή μου ξεστρατίστρα, / εσύ / που μούχεις δώσει δυο ζωές / πού 'σαι αγκαλιά και σφήκα*. Είναι ξεστρατίστρα λοιπόν η Ποίηση; Ναι, είναι μια δύναμη ξεχωριστή που μπαίνει στη ζωή σου και σε κάνει ν' αλλάζεις πορεία κάθε φορά που σε αγγίζει. Μερικούς από μάς μας δένει κοντά της και επιβάλλει ν' αφήσουμε πίσω καθετί άλλο και να καλλιεργήσουμε έναν δικό μας κήπο προς τιμήν της, και να 'μαστε εκεί συχνά, και να της λέμε λόγια, τραγούδια, παιχνίδια με τις λέξεις. Ο κήπος όπου βρίσκεσαι μαζί της είναι το έργο σου που της αφιερώνεις, είναι η δεύτερη ζωή, παράλληλη με την πρώτη, την καθημερινή, και σταδιακά η πρώτη δίνει τη θέση της στη δεύτερη και ατονεί, ιδίως όταν έχουν περάσει χρόνια. Σε απομονώνει, σε κάνει ερημίτη, μονακό, κοσμοκαλόγερο, από την Κίνα ως την Ελλάδα, το ίδιο. Είναι ξεστρατίστρα, αλλά όταν πια έχεις ξεστρατίσει τότε σε φέρνει κοντά της να σε θεραπεύσει, να σε ποτίσει, να σε ανανεώσει, να σε γεμίσει, να σε δυναμώσει για νέα μονοπάτια, νέα ταξίδια, νέους τόπους, νέα έργα.

Αλλά το πιο σημαντικό κι απόκρυφο όνομά της είναι «Πανδοκεύτρια». Η πανδοκεύτρια είναι η ιδιοκτήτρια πανδοχείου, με το πανδοχείο ως κατάλυμα για όλους, που δέχεται τους πάντες, «παν + δέχομαι», ανοιχτό σε όλους, φιλόξενο και όχι αποκλειστικό, ανεξάρτητα απ'

το ότι για όλα τα πράγματα υπάρχει τίμημα, και κατά συνέπεια το δωμάτιο και οι υπηρεσίες του πανδοχείου. «Θέλω τα λουτρά, τους δρόμους, τα πανδοχεία, α, και τις ξενοδόχες με τους λιγότερους κοριούξ», λέει ο Διόνυσος στον Ηρακλή όταν ζητάει οδηγίες να κατέβει στον Άδη: «κρήνας, οδούς, ... διαίτας, πανδοκευτριάς, όπου κόρεις ολίγιστοι».

Κατά την έννοια αυτή η πανδοκεύτρια Ποίηση είναι αυτή που ανήκει σε όλους, «δέχεται» να γράφουν όλοι, όσοι μπορούν να ακολουθούν τους κατά καιρούς κανόνες της, αλλά και «δέχεται» να την διαβάζουν όλοι, να την απομνημονεύουν, να τη μελοποιούν, να τη μελετούν και κρίνουν, να την ερμηνεύουν. Δέχεται επίσης και να την οικειοποιούνται για δικούς τους σκοπούς, όπως στην ταινία «Il rostinjo», ο ταχυδρόμος έστειλε ερωτικά γράμματα στην αγαπημένη του Μπεατρίτσε Ρούσο τα οποία ήταν μεγάλα ερωτικά ποιήματα. Εκείνη νόμιζε ότι τα έγραφε ο ίδιος, αλλά ο Πάμπλο Νερούδα, ο ποιητής, ο οποίος σιγά σιγά έγινε κοινωνός του πάθους του ταχυδρόμου για την ωραία ταβερνιάρισσα, κάποια στιγμή ανακάλυψε ότι στα γράμματά του ο ταχυδρόμος χρησιμοποιούσε τα ποιήματα του Νερούδα για δικά του. Όταν το σχολίασε ενοχλημένος, λέγοντας ότι αυτό είναι και ανειλικρινές αλλά και κλοπή πνευματικής ιδιοκτησίας, ο ταχυδρόμος απάντησε κάτι συγκινητικό και αληθινό: η ποίηση δεν ανήκει σ' αυτόν που την έγραψε αλλά σ' αυτόν που την χρειάζεται.

Η έννοια του «χρειάζομαι» είναι διπλή: «χρειάζομαι για να χρησιμοποιήσω» και «χρειάζομαι γιατί το έχω ανάγκη», ανάγκη ψυχολογική, ηθική, πνευματική, ανθρώπινη. «Σε χρειάζομαι», λέει σ' ένα τραγούδι του ο Πάριος, με άλλα λόγια, «μου είσαι απαραίτητη για να συνεχίσω να ζω». Η Ποίηση είναι κάτι που όταν το ανακαλύψει κανείς το χρειάζεται συχνά, το έχει ανάγκη, γιατί απαντά σε ερωτήματα ακόμη και όταν το θέμα του ποιήματος δεν είναι το ζήτημα που απασχολεί τον αναγνώστη εκείνη ακριβώς τη στιγμή που το διαβάζει. Σαν Πυθία δίνει χρησμούς, και σαν χρησμός λέει, αλλά και δεν λέει. Και όσα δεν λέει ανοίγονται σιγά σιγά, αποκαλύπτονται κομμάτι κομμάτι με το κύλισμα του χρόνου.

Σαν το πανδοχείο τη «χρησιμοποιούμε» κατά τη διάρκεια της πορείας μας, ανάλογα με τη διάρκεια του ταξιδιού, και με τη φύση του τοπίου, ανάλογα με τη συνειδητοποίηση της ανάγκης γι' αυτήν, ανάλογα με το άνοιγμα των ματιών, την άσκηση του μυαλού. Μας τρέφει, μας παραστέκει, μας εμπνέει, συνοδεύει την κάθοδο στον εαυτό μας. Αλλά το πανδοκεύτρια παρετυμολογημένο μας πάει στην έννοια που βρίσκω συναρπαστική: πανδοκώ ή πανδοκούμαι, δηλαδή όλα τα σκέπτομαι, όλες οι προοπτικές παίζω, όλα τα θέματα επιτρέπονται, αλλά και μετά την ανάγνωση, όλοι οι συνειρμοί επιτρέπονται, όλες οι σκέψεις γύρω από το ποίημα αλλά και άλλες που θα συμπαρασυρθούν από τις προηγούμενες, όλα τα «δόγματα» είναι «δεκτά». Όλες οι αντιδράσεις είναι δεκτές, όλες οι αναλύσεις, όλες οι «πραγματικότητες» που φέρνουν οι αναγνώστες στο δικό της προσκήνιο, είτε την ώρα της ιδιαίτερης προσωπικής ανάγνωσης, είτε μέσα σ' ένα μεγάλο κοινό. Αυτοί που προσπαθούν να βάλουν περιορισμούς το κάνουν για ίδιον συμφέρον και μόνο.

Η συνήχηση της λέξεως «πανδοκεύτρια» με τα επίθετα που δίνουν οι χριστιανοί στην Παναγία με οδήγησε σε λογοπαίγνιο. Δεν υπάρχει «Παναγία η Πανδοκεύτρια», αλλά έχουμε την Ελευθερώτρια, την Οδηγήτρια, τη Γρηγορούσα και τη Γλυκοφιλούσα, που δεν εμπίπτουν μεν στον κανόνα της συνήχησης, αλλά εμπίπτουν σ' αυτό που θα φανεί αμέσως πιο κάτω, έχουμε το εξωκλήσι της Παναγίας της Κατευοδώτριας στο «Αγνάντεμα» του Παπαδιαμάντη, την Ευαγγελίστρια στην Τήνο, και τόσες Παναγίες που καλύπτουν άλλες τόσες προσδοκίες. Μια

«Πανδοκεύτρια» θα ήταν Σκέπη των ξεσπιτωμένων από πολέμους, των μεταναστών, των πλημμυροπαθών και δυστυχισμένων, θεά προστάτης των οδοιπόρων και ταξιδευτών, θεά της φιλοξενίας και, όπως τη θέλουν οι πιστοί, υπέρ ασθενών και «αμαρτωλών» διαμεσολαβήτρια. Η Παναγία είναι «Πανδοκεύτρια» εδώ και τουλάχιστον χίλια πεντακόσια χρόνια, όταν με την εγκαθίδρυση του χριστιανισμού στην παγανιστική ως τότε Ευρώπη άρχισαν να συρρέουν οι πιστοί, που μέχρι τότε λάτρευαν τις θεές του Ολύμπου και τις από άλλες θρησκείες θεές, όλες γυναικείες θεότητες-προστάτιδες όποιας ανθρώπινης δραστηριότητας, οι οποίες τώρα πια έμεναν άστεγες, αφού πόλεμοι και χριστιανοί κατέστρεψαν τους ναούς των, αλλά κυρίως απαγορευμένες.

Οι πιστοί, με μια ποιητικού μεγαλείου αντικατάσταση, θέλησαν να δουν στην προσωπικότητα της Παναγίας όλες μαζί τις γυναικείες θεότητες και αφέθηκαν στη γνώση της για τη ζωή αφού υπήρξε και αυτή άνθρωπος, θυγατέρα, κόρη στην υπηρεσία του ναού, σύζυγος, μητέρα, και τέλος απορφανεμένη μάνα. Μέσα από την Ποίηση του Θείου Δράματος η γυναίκα Μαρία μετατράπηκε στην ανώτατη Αγία που πανδοκεύεται τους πάντες «υπό την Σκέπη Της». Και η Ποίηση «έκανε το θαύμα της». Η Παναγία πανδοκεύθηκε και τις δοξασίες και τις θεές και τους πιστούς των. Έγινε Υπέρμαχος Στρατηγός στη θέση της Αθηνάς, προστάτης της οικογένειας σαν την Ήρα, έμπιστη των ερωτευμένων γυναικών σαν την Αφροδίτη, προστάτης των αγρών και των γεννημάτων στη θέση της Δήμητρας, έγινε η εξομολογήτρια των φόβων των γέρων και προστάτης των σωμάτων στη θέση της θεάς Υγείας. Μάτια, πόδια, χέρια, στήθη κρέμονται εμπρός της, αναθηματικά, όπως και στην αρχαιότητα. Και με αυτό το σημείο εκκίνησης άρχισε να γεννιέται μια καινούργια υμνολογία η οποία πλάτυνε τη Μαρία για να συμπεριλάβει τις νέες της ιδιότητες, άρα και ονόματα, έγινε «Πλατυτέρα». Έτσι διευρύνθηκε και η γλώσσα γύρω από τις νέες ιδέες και ελπίδες για βοήθεια και «θεία χάρη», όπως και η γεωγραφία των πνευματικών απολαύσεων συμπεριέλαβε «τους ουρανούς», και διευρύνθηκε και η ποίηση της χριστιανικής κουλτούρας, και γρήγορα ακολούθησε και η γεύση να εξαυλώνεται: «ανοίξω το στόμα μου και πληρωθήσεται πνεύματος». Μέσα από την ποίηση πήρε νέα δύναμη και ο μύθος δίνοντάς μας τη «Θεία Κωμωδία» του Δάντη, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί η «Χριστιανική Τραγωδία», λόγω του θέματος, που είναι η κάθοδος στον Κάτω Κόσμο, διαιρεμένο σε τρία μέρη, Καθαρτήριο, Κόλαση, και Παράδεισο, κατά τη χριστιανική αντίληψη της μετά θάνατον πορείας προς την αιώνια ζωή, εμπνευσμένη όμως από την κάθοδο ηρώων, ημιθέων και θεών στον Άδη, όπως διαδραματιζόταν στις αρχαίες κωμωδίες και τραγωδίες.

Η πανδοκεύτρια Ποίηση συνένωσε τον αρχαίο με τον σύγχρονο κόσμο, τον παγανιστικό με το χριστιανικό, όλα με μια κίνηση χάριτος, πατώντας απαλά πάνω στις δεήσεις του ανθρώπου για ευτυχία, στις βραδινές προσευχές για προστασία, στις μεγάλες προσδοκίες για δικαιοσύνη. Μετατρέπει με την τεράστια δύναμή της το ψωμί με το κρασί σε Σώμα και Αίμα καθημερινά, όπως τις φθαρμένες και πεπερασμένες λέξεις και έννοιες σε κόσμο άυλο, ιδανικό, κόσμο ελεύθερης επικοινωνίας και ψυχικής ανάτασης, πιο κοντά στην ουσία της ζωής του ανθρώπου από κάθε άλλη ανθρώπινη εκδήλωση. (δε)